

EESTI KUNSTIAKADEEMIA
Kunstikultuuri teaduskond
Muinsuskaitse ja restaureerimise osakond

Karola Mursu

**PIDULA MÕISA PEAHOONE INTERJÖÖRI
RESTAUREERIMISKONTSEPSIOON**

BAKALAUREUSETÖÖ

Juhendaja: dr Anneli Randla

Tallinn 2010

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	4
1. AJALOOLINE ÜLEVAADE.....	6
2. ARHITEKTUURIAJALOOLINE ANALÜÜS.....	9
3. VÄLIUURINGUD. OBJEKTI SEISUKORD.....	14
<i>Ruum 1</i>	14
<i>Ruum 2</i>	14
<i>Ruum 3</i>	15
<i>Ruum 4</i>	17
<i>Ruum 5</i>	18
<i>Ruum 6</i>	19
<i>Ruum 7</i>	19
<i>Ruum 8</i>	20
<i>Ruum 9</i>	20
<i>Ruum 10</i>	21
<i>Kelder</i>	22
<i>Ruum 11</i>	23
<i>Ruum 12</i>	23
<i>Ruum 13</i>	23
4. VÄÄRTUSTE ANALÜÜS JA KAITSE PRINTSIIBID.....	25
5. RESTAUREERIMISKONTSEPTSIOON.....	29
5.1. Kavandatav funktsioon.....	29
5.2. Hinnang kavandatavale funktsioonile.....	29
5.3. Restaureerimissoovitused.....	29
KOKKUVÕTE.....	33
RESÜMEE.....	35
KASUTATUD MATERJALID.....	37

LISAD 1

Pildimaterjal

Viimistluskaardid

Viimistluskihtide kaardistus

LISAD 2

Kultuuriväärtuslikud detailid

Trafarettmaalingute rekonstruktsioonid

Kultuuriväärtuslike detailide joonised

SISSEJUHATUS

Käesolev bakalaureusetöö käsitleb Loode-Saaremaal asuva Pidula mõisa peahoonet. Töö eesmärgiks on koostada peahoone interjööri restaureerimiskontseptsioon. Kontseptsiooni aluseks on mõisa ajaloolised uuringud ning 2008. aasta suvel arhitektuuri restaureerimise õppesuuna erialapraktika raames alanud ning 2009. aasta suvel jätkunud väliuuringud.

Mõisa peahoone eksterjäär on juba restaureeritud (2004. aastal), interjööris seni suuremaid restaureerimistöid (v.a krohviparandused) tehtud ei ole. Hoone kohta on koostatud mitmeid eritingimusi¹, arhitektuur-ehituslik põhiprojekt² ning arhitektuuri ajalooliselt väärtuslike detailide ja tarindite inventeerimine³, kuid need annavad vaid üldised juhised ruumijaotuse ja hoone funktsiooni kohta, samuti puudub seni informatsioon kultuuriväärtuslikest viimistluskihtidest. Arhitektuur-ehituslik põhiprojekt koostati mõisa omaniku sõnul finantstoetuse saamiseks ning see ei vasta osaliselt tegelikele plaanidele.

Käesolev restaureerimiskontseptsioon keskendubki 2008.–2009. aastal teostatud väliuuringutest ülevaate andmisele ning nende põhjal koostatud restaureerimissoovituste ja –lahenduste pakkumisele. Et mõisa peahoones leidub erinevatest ajajärkudest mitmeid kultuuriväärtuslikke detaile ja viimistluskihte, on nende omavahel sobitamine keeruline probleem. Lahenduste pakkumisel on käesolevas töös lähtutud esteetilise terviku põhimõtte kõrval ka Veneetsia hartast⁴ – hinnata ja austada hoone juures kõiki ajaloolisi kihistusi.

Restaureerimiskontseptsiooni aluseks olevate väliuuringute meetoditeks olid sondaažid ning viimistluskihtide avamised (viimistlusuuringud), dateeringute andmisel on toetutud stiilkriitilisele analüüsile ning ajaloolisele uuringule. Viimistlusuuringute tulemused on esitatud ruumide kaupa viimistluskaartidel ning

¹ Hein, Ants. Pidula mõis. Arhitektuuriajalooline ülevaade ja eritingimused mõisaansambli renoveerimiseks. 1997. Muinsuskaitseameti arhiiv (edaspidi MKA), s A-3774; Holland, Kalli; Pantelejev, Aleksandr (OÜ Vana Tallinn). Saaremaa, Pidula mõisa peahoone remont-restaureerimise muinsuskaitse eritingimused. 2004. MKA, s A-5361.

² Holland, Kalli; Maasik, Aet (OÜ Vana Tallinn). Peahoone ja valitsejamaja kohandamine hotelliks. Arhitektuur-ehituslik põhiprojekt. 2004. MKA, s P-12620.

³ Maasik, Aet (OÜ Vana Tallinn). Saaremaa, Pidula mõis. Peahoone arhitektuuriajalooliselt väärtuslike detailide ja tarindite inventeerimine. 2004. MKA, s A-5314.

⁴ Veneetsia harta. §11. Dokument asub internetis aadressil: http://www.international.icomos.org/charters/venice_e.htm; eestikeelne tõlge on kättesaadav: http://www.artun.ee/index.php?lang=est&main_id=733 (vaadatud 14.05. 2010)

viimistluskihtide kaardistuslehtedel, keerulisemate viimistluste puhul (trafaretmaalingud) ka rekonstruktsioonidel.

Kultuuriväärtuslikud detailid ja tarindid on bakalaureusetöös loendatud, esitatud seinavaadetel ja plaanidel ning nende kohta on koostatud ankeedid (lisad 2), kus toodud detaili puudutav info ning restaureerimissoovitus.

Viimistluskihid, kultuuriväärtuslikud detailid ja tarindid ning ruumide seinte vaated enne ja pärast sondaaže on esitatud ka fotodokumentatsioonis (lisad 1).

Järgneva bakalaureusetöö esimeses peatükis on tutvustatud Pidula mõisa ajalugu, mis annab mõisast vajalikud taustaandmed ning võimaldab edaspidi kirjeldatavaid väliuuringuid mõisa kujunemisega siduda. Mõisa kirjeldus ning arhitektuuriajalooline analüüs on esitatud teises peatükis. Lisaks hetkeolukorra (3. ptk) ning kavandatavate restaureerimistöode kirjeldusele (5. ptk) on restaureerimiskontseptsioonis (5. ptk) püütud pakkuda omapoolseid lahendusi hoone restaureerimise kohta – abiks peaksid seejuures olema ka neljandas peatükis esitatud mõisahoone kaitse printsiibid ja tingimused.

Põhirõhk on töös aga graafilistel lisadel (fotod, viimistluskaardid, joonised kultuuriväärtuslikest detailidest ja rekonstruktsioonid), kuna restaureerimistöode plaanimisel on need ülevaatlikumad kui kirjeldused.

1. AJALOOLINE ÜLEVAADE⁵

Pidula kui asula ajalugu ulatub juba varasesse rauaaega – selle kohta annavad tunnistust mõisapargi läheduses asuv maalinn (tõenäoliselt I aastatuhande esimest poolest) ning kivikalmed varasest ja vanemast rauaajast.

13.–14. sajandil võis Pidulas legendi järgi asuda pidalitõbiste hospital ning oletatavalt on koht selle järgi oma nimegi saanud – algsest *Spittalhofist*, sai *Pittalamois*, hiljem *Piddulamois*.

Pidula mõisa kirjalik ajalugu algab 1572. aastast, mil Taani hertsog Magnus eraldas Joachim Stärckele (ka Starck, Stercke jne) Suur-Kihelkonna Pidula (*Piddulsche*), Iru (*Irro*) ja Tappenmeggi (praegune Tamse) külast maad – kokku üheksa ja pool adramaad.

Pärast Joachim Stärcke surma abiellus tema lesk Anna (neiupõlvenimi Ungern) Tartumaalt pärit Caspar Stackelbergiga. 1603. aastal sõlmis Caspar Stackelberg Anna poegadega (Claes, Axel ja Jürgen Stackelberg) lepingu, mille järgi nood Pidula (*Hof Pittal*) 17 adramaa suuruse mõisa C. Stackelbergile loovutasid. Kogu Baltikumi ühe mõjuvõimsaima Stackelbergide suguvõsa kätte jäi Pidula ligi kaheks sajandiks. Caspar Stackelbergist sai alguse selle suguvõsa Saaremaa vanim, Pidula liin.

1616. aastal päris Caspar Stackelbergilt mõisa tema poeg Matthias, kelle omandiajal mõis mõneti kasvas: maad saadi juurde Kõru ja Kurevere külast, lisandus veel Dorothea von Anrepiga abiellumisel kaasavarana tulnud Rootsiküla mõis.

Pärast Matthias Stackelbergi surma 1662. aastal jagunes pärandus tema laste vahel: vanim poeg Caspar sai Rootsiküla mõisa, keskmine poeg Matthias Pidula ning noorim poeg rahalise kompensatsiooni.

Matthias Stackelberg-noorem (eluaastad 1631–1691) oli Pidula pärushärraks ajal, mil maa alles kosus sõjahaavadest. Sellegipoolest avanes siinsel aadlil võimalus ringi reisida ning maailma näha. Ka Matthiase vend Caspar külastas noore junkruna Saksamaad, Hollandit, Inglismaad ja Hispaaniat. Võimalus reisida avardas aadlike silmaringi, tekkis uusi kontakte, oldi kursis rahvusvaheliste moevooludega ja võeti neist eeskju.

⁵ Järgnev ajalooline ülevaade tugineb Ants Heina 1997. aastal koostatud arhitektuuriajaloolisel ülevaatel (Hein, Pidula mõis, lk 5-16), kui ei ole märgitud teisiti.

Matthias Stackelbergilt päris mõisa tema ainus poeg (lisaks oli peres viis tüdart) Carl-Adam (1669-1749). Aeg oli keeruline: maad tabas Suur Nälg (1695), 1700. aastal algas Põhjasõda, 1710 puhkes katkuepidemia. Rahvastik vähenes katastroofiliselt, maad tabas vaesus. 1710. aastal riigistas Vene võim Rootsi väes teeninud Carl Adam von Stackelbergi valdused, kuid Uusikaupunki rahu (1721) saabudes maad siiski tagastati. 1723. aastal müüs C. A. von Stackelberg mõisa oma onupojale Matthias Christoffer von Stackelbergile.

1731. aastast pärinevas vakuraamatus on mõisahoonete seisundit nimetatud heaks (*die Hof-Gebäude sind in gutem Stande*) ning mainitud, et ka mõisa vesiveski on suure vaeva ja kulutustega (*mit grosser Mühe und Unkosten*) korda tehtud. Puitu olevat olnud piisavalt nii ehituseks kui kütteks, ent põlde ja heinamaid iseloomustatakse madalakvaliteetsena. Ka mõisa elukorraldus oli tagasihoidlik: majapidamist oli hoidmas vaid üks sulane ja tüdruk. Siiski jätkus mõisnikul sedavõrd raha, et osta 1737. aastal väike naabermõis Selgase, mis Pidulaga liideti.

Pärast Matthias Christoffer von Stackelbergi enesetappu 1744. aastal asus mõisat majandama Tumala mõisa omanik Carl Wilhelm von Stackelberg (M. C. von Stackelbergi pärijad olid alles alaealised), kes tegi seda 1748. aastani, mil mõis Otto Wilhelm von Stackelbergi nimele kirjutati. Kehva tervisega mõisnikku vaevasid rahamured (tunnistuseks hulgaliselt võlakviitungeid endises Pidula arhiivis) ning ta lõpetas oma elu 1767. aastal enesetapuga.

Otto Wilhelm von Stackelbergil oli olnud viis last: kolm tüdart ja kaks poega – viimased surid juba lapsena. Vanim tütardest, Christina Wilhelmina Margaretha, abiellus 1772. aastal Karja kihelkonnast Aru mõisast pärit major Gustav Wilhelm von Tolliga ning paar sai 1787. aastal varajaotusakti järgi Pidula mõisa omanikeks. Siitpeale on Pidula olnud Tollide valduses.

Pärast Gustav Wilhelmi surma 1807. aastal läks vara (lisaks Pidulale ka Selgase ja Sikasaare mõis) tema pojale, Wilhelm Ludwig Eduard von Tollile (1786-1857). Temalt päris mõisa Richard Eduard von Toll (1818-1879). Pärast Richard Eduard von Tolli surma majandas mõisat mõnda aega tema abikaasa Olympia. Viimaseks Tollidest mõisnikuks Pidulas oli Bernhard von Toll. 1902. aastal abiellus ta Peterburist pärit kindralleitnant Konstantin Schranhorsti tütre Leonie Charlotte'iga ning neil oli 8 last.

1916. aastal, Esimese maailmasõja ajal, majutati mõisasse Vene sõjaväeosa staap ning Tollid kolisid ajutiselt Kuressaarde. 1920–21. aastal algas mõisate riigistamine

ning perekond oli sunnitud mõisast loobuma. Sakslaste ümberasumisega 1939. aastal lahkusid Tollid Eestist.

1923. aastal, pärast Tollide lahkumist Pidulast, kolis härrastemajja kohalik kool. Kõrvalhooned jaotati talupoegade vahel, ent juba 1930. aastate lõpuks oli enamik neist lammutatud. Kool tegutses mõisas 1970. aastani, pärast seda on mõis erinevate omanike käes olles küllaltki nukraste seisukorda sattunud: katuse läbilaskmise tõttu hävisid mitmed vahelaed, majatagune juurdeehitus (kaguküljel) muutus varemeiks. 1982.–83. aastal tehti katuse parandustöödega ponnistusi mõisahoone seisukorra muutmiseks.

Praegune omanik Vesa Lappalainen ostis mõisa 1997. aastal ning on jõudumööda alustanud restaureerimistöödega.

2. ARHITEKTUURIAJALOOLINE ANALÜÜS

Pidula mõis asub Saare maakonnas Kihelkonna vallas Pidula külas. Mõisakompleksi on lisaks härrastemajale kuulunud läbi aegade ka mitmed kõrvalhooned, millest tänaseks on säilinud valitsejamaja, ait ning varemeis kelder; mõisasüdamest eemal asuvad veel tall ning vesiveski.

Mõisa härrastemaja oli algselt ühekorruseline rookatusena nn ürgbalti stiilis paekivihoone, keskse mantelkorstnaga, mille alumist osa kasutati köögina (väike ruum, tuleasemega põrandal), ülevalt poolt ahenes see korstnaks. Ümber mantelkorstna paiknesid toad, mida köeti nurgas asuvate kahhelahjudega (suundusid samasse korstnasse). Toonane mõisahooneline meenutas välisilmelt paljuski traditsioonilist talumaja: see oli roost kelpkatusega ja unkaaukudega madal ühekorruseline hoone. Erinevalt talumajast olid mõisahoonel aga klaasitud aknad ning korsten.⁶

Ka Pidula härrastemaja puhul on taoline hoonetüüp veel tänagi aimatav. Ei ole teada, millal mõisahooneline täpselt ehitati, Rootsi Riigiarhiivis säilinud 1693. aasta mõisahoonete kirjelduses on märgitud, et härrastemaja puhul on tegemist puithoonega:

„Mõisaõu on piiratud puittaraga (med gærsselgård) ning ainult selle idaküljel on kivimüür (steenmuur); sissekäiguks on lattvärav, mil raudosad puuduvad. Härrastemaja (hoffsbyggningen) on hästi säilinud, see on palkidest ülesraiatud ja kaetud õlgkatusega... Mõisaõue lõunaosas on hästisäilinud ait (bodh) korras õlgkatusega... Põhjaküljel seevastu õlgkatusega uus ait (ny bodh)... Edasi üks neljal postil asetsev laudadest kokkulöödud juustumaja (Osthuus) valmis uksega ja mil juurdepääsuks trepp. Mõisaõue lääneosas põllurehala (feltrijan) juures on hea kaev (brun), seestpoolt palkidega löödud, mil valmis ämber ja joogiküna. Mõisaõuest heinamaa poole olev saun (badstuga) on parajasti püstitamisel ja seda jooksva ojakese kohale, praegu veel ilma katuse ning ukseta. Karjalaut (badugården) moodustab nelinurga mõisaõuest põhjas ja koosneb härrastemaja poolt arvates ühest aidast (bodh), kahest vankrikuurist (wagnhuus) ja ühest tallist (stall)... Lisaks on seal 7 õlgkatusega lauta (fäähuus)... Lisaks on lääneküljel 2 hane-, kalkuni- ja sealauta

⁶ Hein, Ants. Mõisaarhitektuur Rootsi ajal. – Eesti kunsti ajalugu 2. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2005, lk 209–211.

(gåse-kalckon och swijnhuus) ja ka lõunaküljel veel üks selline. Kaks rehehoonet – põllu- ja mäerehi (felt och bergrija). Põllurehe ja mõisa vahele jääb väike piireteta köögiviljaaed (kryddergård).”⁷

Eespool toodud teksti põhjal võib järeldada, et praegune mõisahoone on ehitatud peale 1693. aastat, sest see on paekiviehitus.

1715. aastast, mil Pidulat külastas Saaremaa Majanduskomissariaadi inspektor, leiab kinnitust, et mõisahooned olid küll olemas, ent pole märgitud, millises seisukorras need olid.

1731. aasta vakuraamatus on kirjas, et: „*Mõisa hooned on heas seisus* (die Hofsgebäude sind in gutem Stande).“

Siiani on mõisahoone ehitusajaks pakutud maalitud talalagede järgi ajavahemikku 1723–1731 eeldusel, et maalingud on hoone ehitamise aegsed. 2008.–2009. a teostatud väliuuringute põhjal selgus aga, et hoone vanim põhikehand (lisad 1, ill 7) on vanem kui laemaalingud. Nimelt jääb maalinguteaegse viimistluskihi alla veel (varasemast hilisemani loetledes) üks savikrohvikihit ning lubikrohvikihit, mõlemad kaetud lubivärviga. Alles pärast neid kihte on tehtud talamaalingud ning seinad kaetud uuesti lubivärviga (koos erinevat värvi kandiga lae ääres – lisad 1, ill 68, 94, 208; lisad 2, ill 26, 39, 76).

Kui jätta A. Heina talamaalingute dateering samaks ning arvestada 1693. a mõisa kirjeldust (härrastemaja oli puithoone), võib oletada, et mõisahoone algne kehad on ehitatud 17. sajandi lõpu-, 18. sajandi algusaastatel. Mitme viimistluskihi eelnemine laemaalinguteaegsele viimistlusele võimaldab hoone ehitusaega maalingutest vähemalt paarkümmend aastat ettepoole arvata. Robustsevõitu savikrohvi järgi hoone seintel (esimese viimistluskihina) võib oletada, et esialgu oli hoone siiski küllaltki tagasihoidlik. Hiljem on härrastemaja saanud uue ja tunduvalt uhkema viimistluse: seinad kaeti lubikrohvi ja –värvidega, talalaed maalingutega.

Tänaseks on talamaalingutega lagi (lisad 1, ill 207) säilinud vaid ühes ruumis, mitmes lubavad talade värvitoonid aimata, et seal on maalingud olnud. Enamik hoone ehitusaegseid lagesid on kahjuks hävinud. Talamaalingute aegsest seinte viimistlusest on tänaseks säilinud üksikud fragmendid seina ülaosas.

Järgmine suurem ehitusetapp mõisas jäi tõenäoliselt 19. sajandi algusaastatesse

⁷ Tsitaat: Hein, Pidula mõis, lk 18–19.

(langeb kokku Tollide tulekuga Pidulasse). Mõisahoones tehti suurremont, eesmärk oli muuta hoone uue moevoolu – klassitsismi – kaanoneid järgides kaasaegsemaks: seinad ehitati sirgeks (esmalta tasandati need savikrohviga, seejärel viimistleti lubikrohviga; paraku eemaldati enamikel seintel seejuures vana krohv, mistõttu maalitud talalagede aegsest seinapinna viimistlusest allpool peegelvõlve andmed puuduvad), „vanamoodsad“ talalaed kaeti kinni, uued ehitati siledad, krohvitud, peegelvõlvidega. Ukse- ja aknaavasid suurendati või tehti sootuks uued. Akende ning ruumi 1 ja 13 vahelise tahvelukse kujundus pärineb just sellest perioodist. Esindusruumide (lisad 1, ill 6: ruumid 1, 3a ja 13), seinu katsid trafarettmaalingud⁸, teistes eluruumides lisati seinla allosa lambrii ning seinla ülaosa värviti pastelsetes hallikates toonides.

Hoone planeeringut muudeti – siingi on aimatav klassitsistliku stiili poole püüdlemist. Tõenäoliselt täideti sel ehitusperioodil ka ruumi 10 all olnud kelder ning püstitati idaküljele jääv tiibhoone (lisad 1, ill 6: ruumid 5, 6, 7, 8 ja 9 ning tänaseks lagunenu hooneosa ruumi nr 7 kõrval).

Ulatuslikud ehitustööd võeti Pidulas taas ette 19. sajandi II poolel. Ajaliselt aitab orienteeruda 1858. aastal ehitatud valitseja- (või teenijate-) maja⁹, paralleelse võib tuua ka mõisnike vahetumisega: Wilhelm Ludwig Eduard von Tolli surma järel (1857) päris mõisa Richard Eduard von Toll. Härrastemajale ehitati siis uus fassaad (sellele viitab peahoone lääneseina ja valitsejamaja sarnane paekivikasutus ning ühesugune müüri ladu), seejuures muutus hoone planeering, nii et mantelkorsten jäi nüüd tsentrist pisut nihkesse. Lisaks püstitati juurdeehitus lõunaküljele (lisad 1, ill 6: ruumid 11 ja 12), nn suurele saalile (lisad 1, ill 6: ruum nr 13) ehitati uus vahelagi (samas tehnikas kui valitsejamaja vahelaed). Ka interjöörid said moodsama väljanägemise: hilisemate, 20. sajandist pärinevate krohvi- ja värvikihtide alt on pea kõikidest ruumidest tulnud esile historitsistlike tapeetide fragmente, parima ülevaate annavad aga ruumi 10b ukse nišilt (ehitatud seinakapiks ilmselt 20. sajandil) leitud tapeedikihid. Väliuuringutel tuli lõunapoolse juurdeehituse toa (lisad 1, ill 6: ruum nr 11) seinal hiljem paigaldatud laudise eemaldamisel välja uhke neorokokoolik tapeet. Tapeetide

⁸ Dateerimise seisukohalt tasub mainida Pidula trafarettmaalingute stiililist sarnasust Lääne-Virumaal asuva Palmse mõisa palladionistlike maalingutega. Sealsed maalingud pärinevad 18. saj lõpust–19. saj algusest. Palmse seinamaalingute dateeringu kohta vt: Hein, Ants. Palmse. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1996, lk 52.

⁹ Dateering põhineb valitsejamaja lääneküljel oleval aastaarvuga tahvilil.

värvigamma on historitsistlikult tume, pilku püüavad kaunid kuldse ja sinise värvi ning sametiga viimistletud (paber)poordiribad tapeetide ülaosas.

Enamik peahoone säilinud tahvelustest (vt kultuuriväärtuslike detailide ankeedid, lisad 2) pärineb tõenäoliselt 19. saj II poole ümberehituse ajast.

Kuni kooli kolimiseni mõisahoonesse Pidulas suuri remonte enam ette ei võetud. Interjööri värskenduskuuridest 20. sajandi alguseni „jutustavad“ erinevad tapeedikihid – stiililiselt historitsistlikest juugendlike ja funktsionalistlikeni.

Mõisahoone 20. sajandi alguse interjöörist annab aimu intervjuu Eduard von Tolliga (sünd. 1904), kus ta kirjeldab mälu järgi tubade kasutust mõisahoones tema lapsepõlve aegu (enne Esimest maailmasõda):

„Esimene ruum, kuhu meil peauksest sisenedes sattuda, on enam-vähem ruudukujulise põhiplaaniga pisike eeskoda (3 x 2,3 m). See oli Eduard von Tolli mäletamist mööda sajandi algul ilma erilise sisekujunduseta: kahel pool üksnes kitsad aknad, mille all madalad pingid, kus olnud mugav kingi kängitseda.

Suhteliselt väike on ka eestuba – oma laiuselt (3,7 m) vastab ta täpselt tema taga oleva mantelkorstna laiusele. Paremat kätt viib siit tiibuks suurde saali, vasemalt visiit- ehk külalistetuppa. Eestois paiknesid suur riidekapp ja ka mõned riidevarnad. Visiit- ehk külalistetuba on tänapäevaks laiendatud selle kõrval paiknenud roosa toa arvel – vaheseina asukoht on põigiti laetala järgi praegugi selgelt adutav. Sajandi algul oli visiit-tuba moodsaim ruum majas: pärast Bernhard ja Leonie von Tolli abiellumist 1902. aastal oli sealsele mööblile muretsetud (vist Peterburist) juugendliku taimeornamendiga katted ja ka tapeet oli juugendlik. Eduard von Tolli mälu järgi valitsenud toas just rohekad ja kollased toonid. Visiit-toale järgnes „roosa tuba“ – nagu nimest järeldada, oli see lahendatud peamiselt roosades toonides. Eduard von Toll mäletab seda tuba ka oma ema kirjutustoana. Toa mööbel pärines Peterburist.

„Roosa toa“ taga oli söögituba – suhteliselt pikk ruum (11 m), mis tagantpoolt pealegi kitsenes. On üpris tõenäoline, et varemalt on see tuba olnud põigiti poolitatud vaheseinaga. (Viimistlusuuringud kinnitasid seda väidet – K. Mursu märkus.)

Eestois paremat kätt pöörates jõuaksime saali. See on suurim ruum majas – 9,2 x 7,5 m, ümardatud äärtega lae kõrgus 3,1 meetrit. On säilinud kaks fotot, mis võimaldavad heita pilku sellesse ruumi sajandi algul (lisad 1, ill 18). Näeme, et mööbli poolest on saal võrdlemisi hõre – vaid kaks biidermeierlikku komplekti, kus

lisaks lainja seljatoega sohvadele ka mõned polsterdatud põhjaga toolid ning väikesed lauakesed. Kummalgi laual on seisnud petrooliumlamp ning vähemalt üks selline on olnud ka seina peal, kuna lae keskel 8-haruline pronksist kroonlühter. Pilte seinal hakkab silma ainult paar – fotode järgi arvates võiks tegemist olla oleograafia-trükis reproduksioonidega. Saali ühes nurgas on paiknenud valgetest kahhlistest suur ahi, mille keskel ovaaljas terrakota-medaljon ning alaäärel rikkalikult kujundatud karniis – sellised neorenessansiliku dekooriga ahjud olid kasutusel eelkõige 19. sajandi lõpukümnenditel.

Saali taga on paiknenud laste- ja magamistoad. Magamistoale liitus ka vannituba, millele omakorda väike katlaruum. Viimasesse oli hoovilt eraldi sissepääs, et ämbritega katla jaoks vett tuua.“¹⁰

Kooli ajal mõisahoonet oluliselt ei muudetud. Eeskätt üritati eluhoonest koolimaja kujundada: kaotati vaheseinu (lisad 1, ill 6: ruumid 3 ja 5), suurendati aknaavasid (ruum 5), tehti uued ukseaugud (ruumi 4 ja 9 vaheline uks) jne. Viimistlust värskendati uute värvikihtidega, sageli ilmestati seda rullornamendiga.

Nagu mainitud, halvenes mõisahoone seisukord pärast kooli lahkumist tunduvalt. Tühjana seisnud hoone aknad ja ukсед pehkisid ja/või purunesid, läbilaskva katuse tõttu hävis enamik vahelagest, kannatada said seinte viimistluskihid (k.a trafarettmaalingud), lagunes idapoolse juurdeehituse lõunatiib (lisa 1, ill 6: ruumi nr 7 kõrval olev hooneosa) ning sammastportikus hoone läänefassaadil. Praeguse omaniku kätes (alates 1997. aastast) on mõisa käekäik tasapisi taas ülesmäge hakanud minema: korrastatud on peahoone fassaadid (krohvitud ja värvitud), taastatud eeskoja sammastportikus, aknad (koos aknaluukidega) ja välisüksed restaureeriti või valmistati vanade eeskujul uued, interjööri on tehtud krohvimistöid (eemaldatud tsementkrohvi, tehtud krohviparandusi), ehitatud ja parandatud vahelagesid ning toestatud väärtuslik maalingutega lagi.¹¹

Tulevikus plaanib omanik mõisahoonest kujundada hotelli koos selle juurde kuuluva restoraniga, ühtlasi võiks mõis olla kammerkontsertide ja teiste väiksemate kultuuriürituste sündmuspaigaks. Tsiteerides omaniku, Vesa Lappalaineni sõnu: „Pidulast saab kultuurimõis.“

¹⁰ Tsitaat: Hein, Pidula mõis, lk 22–23.

¹¹ Sepp, Tõnu. Pidula k., Kihelkonna v., Saare mk. Pidula mõisa peahoone. Arhitektuurimälestis nr 20840. 2004. a restaureerimistöõde aruanne. 2004. MKA, s A-7633, lk 4–8, 14–28.

3. VÄLIUURINGUD. OBJEKTI SEISUKORD

Pidula mõisa peahoone väliuuringud on teostatud kahes jaos: esimene osa (ruumis 1 ja 13) 2008. aasta suvel arhitektuuri restaureerimise erialapraktika raames ning 2009. aasta suvel (uuringud ülejäänud hoone kohta). Uuringud sisaldasid: mõõdistustöid, värvisondaaže, viimistluskihtide avamist, šurfe, kultuuriväärtuslike tarindite ja detailide dokumenteerimist ning profiilijäljendite võtmist, fotografeerimist. Väliuuringutest on valminud ka põhjalikum viimistlusuuringute aruanne (kahes jaos: erialapraktika tulemi ning 3. kursuse kursusetööna). Käesolev bakalaureusetöö esitab väliuuringutest kokkuvõtte, mõeldud eelkõige abimaterjalina restaureerimisprojektile ning hoone seisukorrast ülevaate andmiseks.

Ruum 1

Viimistluskaart 1: lisad 1, ill 291

Viimistluskihtide kaardistus seintel: lisad 1, ill 311–314

Ruum kuulub 18. sajandil ehitatud vanimase hoonekehandisse, vaid läänesein pärineb hilisemast ajast (19. saj II pool). Seinu katavad lubikrohvi ja lubi- ning liimvärvikihid – s.h 3 trafarettmaalingu kihti, mis annavad aimu ruumi esinduslikumast iseloomust –, säilinud on vanad laudpõrandad, uksevaltsid ruumi 3 ja 13 vahel ning ka üks tahveluks. Ruumi lagi on uus ning ehitatud 2004. aastal.

Ruum 2

Viimistluskaart 2: lisad 1, ill 292

Viimistluskihtide kaardistus seintel: lisad 1, ill 315, 316

Tegemist on mantelkorstnaga, kus põhjalikumaid viimistlusuuringuid tehtud ei ole: majapidamisruumina kasutuses olnud mantelkorstnas ei ole seinte viimistlemisega just palju vaeva nähtud ning seinu katab paks nõekiht. Alles 20. sajandil, mil kool mõisahoonesse kolis, eraldati nõgine mantelkorsten vaheseinaga ning selle tulemusel tekkinud kitsas ruum kaeti lubivärvidega. Tõenäoliselt sooviti tekkinud tuba kasutada eelkõige (tahmavabaks) läbikäiguks ruumist 1 ruumi 4. Vahesein on tänaseks eemaldatud.

Ruum 3

Viimistluskaardid 3-8: lisad 1, ill 293–298

Viimistluskihtide kaardistus seintel: lisad 1, ill 317–320

Ruum 3 on algselt olnud kaheks väiksemaks ruumiks jaotatud. Vaheseina asukoht on praegugi aimatav, jälgides põiki paiknevat laetala ning põrandalaudade suuna erinevust (lisad 1, ill 7). Selguse mõttes on ruum ka viimistluskaartidel kaheks jaotatud: läänepoolne osa on tähistatud numbriga 3a, idapoolne numbriga 3b. Jälgides viimistluskihtide jätkumist, võib oletada, et vahesein on lammutatud 20. sajandi alguses. Pärast kahe väiksema ruumi ühendamist on seinad krohvitud ning tapeediga, hiljem lubivärvidega kaetud (säilinud väikesed fragmendid tapeetidest ja ajalehtedest tapeedikihtide vahel, lisad 1, ill 72, 73, 74, 75, 76, 77; lisad 2, ill 38). Ruumi uksevaltsid ning aknalauad pärinevad tõenäoliselt 19. sajandi II poolest.

Et ruumis 3 on mitu ehitusjärku (seintel erinev ehitusaeg), on seinte viimistluskaardid käesolevas aruandes iga seina kohta eraldi.

Ruum 3a

Viimistluskaardid 3-4: lisad 1, ill 293–295

Ruumi lõuna- ja põhjasein – savimördiga laotud paekivimüür – on ilmselt algse hoone ehitamise ajast (18. saj). Läänesein on kogu ulatuses uuesti laotud (19. saj II pool).

Algselt on ruum olnud tagasihoidlik, savikrohvi ja halli, hiljem valge lubivärviga kaetud seinte ning (maalitud?¹²) talalaega. Klassitsismi mõjul asuti ilmselt 19. sajandi alguses seinu sirgemaks muutma, seinad tasandati savikrohvi ning suuremahulise täiteainega ning viimistleti peenematerialise lubikrohviga. Seejärel värviti seinad liimvärvidega ning friisid kaunistati trafarettmaalingu poordiga – neid on ruumis kokku 4 kihti (lisad 1, ill 56-61; lisad 2, ill 27–30, 113–122). Rikkalikum dekoor toa seintel tunnistab, et ka siin on olnud tegemist esinduslikuma ruumiga. Talalagi kaeti kinni ning uus lagi ehitati peegelvõlviga. Uste ja akende (v.a läänesein) avad pärinevad trafarettmaalingute ajast.

Tõenäoliselt 19. sajandi II poolel on hoones toimunud ulatuslik remont: mainitud läänesein laoti uuesti üles ning kõik seinad kaeti lubikrohviga. Uus lubikrohviikiht (mõnel pool vaid krohviparandused) kaeti pastelsetes ja hallikates toonides tapeetidega, laevõlv värviti halliks. Hiljem, tõenäoliselt juba kooli aastatel, on ruum

¹² Taladel on näha kolm erinevat värvitooni: tumepunane, valge ja hall.

mitmeid kordi uuesti värvitud – sellest annavad tunnistust arvukad liim- ja lubivärvikihid.

Ruumis on säilinud vana laudpõrand, uue laudisega lagi on ehitatud vanadele taladele.

Ruum 3b

Viimistluskaardid 5-7: lisad 1, ill 296–298

Nagu kõrvalolevas ruumis 3a, on ka siin olnud seinad algselt savikrohvi ja halli lubivärviga viimistletud. Järgmine viimistluskiht on säilinud paraku vaid laetalade ümber (allpool on vana krohv uue pealekandmisel eemaldatud), kuid annab alust arvata, et ruumi(de) talalaed olid dekoreeritud. Valgel põhjal olev hallikassinine kant jookseb lae servas ja ümber talade. Ka talade erinevad värvitoonid (hele- ja tumesinine ning hall) viitavad maalingutele.

Tõenäoliselt 19. sajandi alguses, samal ajal, kui kõrvalruumi seinad tasandati ja trafarettmaalingutega kaeti, krohviti seinad ka ruumis 3b. Ehitati peegelvõlvidega laed; seinte allosa paigaldati lambrii. Ilmselt oli majas olnud probleeme niiskuse ja rõskusega, sest seinte allosa (lambrii tagune) tõrvati ja kaeti loomakarvadega. Ruumis on säilinud kahte tüüpi lambriid: lõunaseinas on tõenäoliselt vanem ning profiililt pisut keerukam, ida- ja põhjaseina lihtsam lambrii on hilisem (võimalik, et 19. sajandi II poolest).

Sein ülalpool lambriid värviti hallikates toonides, hiljem kaeti tapeediga. Ukse- ja aknaava (ida- ja põhjaseinas) kujundati just selle ümberehituse käigus, pole teada kas ja millisel kujul need varem ruumis olid. Säilinud on vana laudpõrand, lagi on ehitatud vanadele taladele uue laudisega.

Pärast kahe ruumi vaheseina eraldamist on neis olnud ühesugune viimistlus, lõunaseina lambriid „pikendati“ vertikaalset laudist kasutades ukseavani, seinte ülaosa tapetseeriti, hiljem kaeti lubivärvidega.

Ruum 4

Viimistluskaart 9: lisad 1, ill 299

Viimistluskihtide kaardistus seintel: lisad 1, ill 321–326

Ruum nr 4 on samuti koosnenud kahest väiksemast ruumist (lisad 1, ill 7). Mantelkorstna tagune kitsuke toake on ilmselt olnud lihtne majandusruum, mille seinu katsid savikrohv ja hall lubivärv.

Ka suuremas põhjapoolses ruumis olid hoone ehitusaegseks viimistluseks savikrohv ja hall lubivärv. Seejärel on seinad lubikrohviga kaetud ning uuesti värvitud, ilmselt tehti selle remondi käigus ka siia ruumi talamaalingud – aluse oletuseks annavad sinise värvi erinevad toonid ühel säilinud laetalal. Hoolikal vaatlusel võib talal aimata ka akantuse motiivi (lisad 1, ill 93). Selle ajajärgu seinte viimistluse kohta ei ole säilinud viimistluskihtide põhjal taas võimalik öelda rohkem, kui et seina ülaosas on valgel taustal näha hallikassinist kanti vastu lage ning ümber tala. Hiljem on seinad lihtsa valge lubivärviga kaetud.

19. sajandi alguses tasandati ka ruumis 4 seinu, täiteainena on seejuures kasutatud isegi savist katusekive. Mantelkorstna ümber laoti uus müür, lammutati kahte väiksemat ruumi lahutanud vahesein, lagedele ehitati peegelvälvid ning raiuti põhjaseina aknaava tänasel kujul (ent siiski aknaaluse nišiga, mis nüüd on kinni ehitatud).

Idaseinast on säilinud osa hoone ehitusaegsest savimördiga paekivimüüritisest. Ilmselt ehitati 19. sajandi alguses ruumist ida poole jääv hoonetiib ning sellega seoses ka ruumi 4 idaseina kaks ukseava: üks neist, ruumi nr 5 suunduv; teine uks, ruumi nr 9 viiv, (praegusest madalast ukseavast paremal) on hiljem kinni müüritud. Praegune ukseava idaseinas (ruumi 9 suunduv) on ehitatud ilmselt 19. sajandi keskel.

19. sajandi II poolel ruumis olulisi muudatusi tehtud ei ole, aeg-ajalt on vaid seinu tapetseeritud ja värvitud.

Kooli ajal, mil hoonet ka kinomajana kasutati, on ruum kohandatud masinaruumiks. Sellest ajast pärineb pisike „filmi näitamise auk“ lääneseinas ning betooniga kaetud põrandaosa (mis moodustas vaheseintega ilmselt omaette ruumi). Seinu on viimistletud lubivärvidega, kasutades tumedamat tooni ja rullornamenti allosas ning heledaid toone seina ülaosas.

Ruumis on osaliselt säilinud vana laudpõrand, laest on järel üks vana laetala. Vastu ruumi idaseina on asetatud vana puittrepp (käsipuud ei ole säilinud).

Ruum 5

Viimistluskaardid 10, 11: lisad 1, ill 300, 301

Viimistluskihtide kaardistus seintel: lisad 1, ill 329, 330

Ruum nr 5 jääb mõisahoonesse idapoolsesse juurdeehitusse, mis rajati tõenäoliselt 19. sajandi alguses. Piklik ruum on koosnenud kahest väiksemast: vaheseina koht on näha värvikihtide järgi, samuti on ruumi a- ja b-osa akende kõrgus erinev (b-osa aknad asetsevad madalamal). Ruumi lagi ega põrand säilinud ei ole.

Ruum 5a

Viimistluskaart 10: lisad 1, ill 300

Ruumi läänesein on osaliselt barokse mõisahoonesse üks välisseintest, kuid suures osas hiljem uuesti üles laotud. Savimördiga laotud paekivist sein on tasandatud lubikrohviga. Ukseava, mis ühendab ruume 4 ja 5, on hiljem väiksemaks ehitatud. Lääneseina ehitamisaegset viimistluskihti säilinud pole, esimene viimistlus on lubikrohvi, kaetud historitsistliku tapeediga (lisad 1, ill 107, 108) sein üla- ning lambriiga (hilisem lihtsustatud variant) allosas. Need viimistlused on ajast, mil ukseava väiksemaks tehti. Tapeedikihile järgneb üks liimvärvi- ja seejärel mitu tapeedikihiti (lisad 1, ill 109–112). Hiljem on tapeedid liim- ja lubivärvidega kaetud.

Ruumi põhjaseinal on mitu ehitusjärku: alates lääneseina nurgast kuni vasakpoolse aknani on näha vana müüri ladu (tõenäoliselt 19. saj algusest), akna paremast äärest algav seinosa pärineb ilmselt 19. sajandi II poolest. Ilmselt on mõisahoonesse põhjasein aja jooksul vajuma hakanud (see probleem on hoone põhjaseinal veel tänapäevalgi) ning ruumis 5 on sein vundamendiosa telliskividest uuesti laotud. Põhjaseina kaks suurt akent on algselt olnud kitsamad, vasakpoolse akna all olnud nišš ning vana aknalaud on uue all säilinud (lisad 1, ill 114). Aknad on ehitatud laiemaks 20. sajandil.

Ruum 5b

Viimistluskaart 11: lisad 1, ill 301

Ruumi tagasihoidlik viimistlus läbi aegade annab alust oletuseks, et see on olnud kasutusel majandusruumina. Peegelvõlvlaega ruum on olnud viimistletud ühetooniliste lubi- ja liimvärvidega.

Ruum 6

Viimistluskaart 12: lisad 1, ill 302

Viimistluskihtide kaardistus seintel: lisad 1, ill 331–334

Ruum asub idapoolses, 19. sajandi alguses juurdeehitatud hoonetiivas ning on suurte võlvide ning paekiviplaatidest põrandaga endine majandusruum.

Savimördiga laotud paekiviseinu katab ülevalt savikrohvi (kuna võlvide taha jäävad lõunaküljel ahjulõõrid, siis on savikrohvi ehk selle kuumuskindluse tõttu kasutatud), allosas aga lubikrohvi. Arvestades, et krohvi-alune paekivisein on nõrgine, on võimalik, et esialgu on seinad olnud krohvimata ning ruumi kasutatud köögi vmt ruumina, kus levis suits. Hiljem on seinad krohvitud ning kordi lubi- ja liimvärvidega kaetud. Viimased värvikihid pärinevad kooli ajast: taolisi heleda ülaosa ja rullornamendiga ning värvikama alaosa viimistluskihte leidub ka teistes ruumides.

Ukseavad ruumis on ehitamisaegsed, säilinud on ka originaaluks lõunaseinas, lääneseinas olev uks on ilmselt 19. sajandi II poolest.

Ruum 7

Viimistluskaart 13: lisad 1, ill 303

Viimistluskihtide kaardistus seintel: lisad 1, ill 335–338

Ruum 7 (ja sellele lõunaküljel järgnev ruum, mis on tänaseks varemetes) on ehitatud ilmselt 19. sajandi alguses. Seinte ladumisel on kasutatud paekivi ja savimörti. Seinad on viimistletud lubikrohvi ja tagasihoidlikes toonides lubivärvidega. Kooli ajal on kasutatud ka pisut erksamaid värve, nt hiliseim roosaka põhja ja roheline rullornamendiga viimistluskiht.

Tähelepanu köidab idaseinas akna alla jääv suur auk põrandas (u 0,7 x 2 m), mis on ilmselt ruumi funktsiooni määranud (köök, majandushoone vmt). Ülejäänud põrand on kaetud paeplaatidega. Idaseinas oleva akna kõrval on olnud teinegi, väiksem aken, mis on hiljem kinni müüritud. Lõunaseinas olev ukseava on esialgu

olnud tunduvalt suurem (võimaldades nt vajadusel hobuvankril sisse sõita), tänaseks on see väiksemaks ehitatud. Lääneseinas on seal oleva niši kõrval olnud uks, mis suundus ruumi nr 8. Ruumi lagi säilinud ei ole.

Ruum 8

Viimistluskaart 14: lisad 1, ill 304

Viimistluskihtide kaardistus seintel: lisad 1, ill 339–342

Ruum asub 19. sajandi alguses ehitatud hoonetiivas. Arvestades, et ruumi idasein on hilisem, on võimalik, et toad nr 7 ja 8 on algselt moodustanud ühe suurema ruumi. Savimördiga laotud paekiviseinu (N-seinal on korstnajaala toestamiseks kasutatud ka telliseid) on algselt katnud hall lubivärv, seejärel on seinu värvitud heledates toonides liimvärvidega. Lääneseina tahveluks pärineb hilisemast ajast (20. saj), ukseava ja – valts aga ilmselt 19. sajandist.

Tuba on tõenäoliselt kasutatud eluruumina – sellest annavad tunnistust mitu tapeedikihti läbi aegade (lisa 1, ill 149-159), samuti soemüür, mis on ühenduses ruumi 9 kahhelahjuga. Võimalik, et ruumi juurde kuulus käimla – lõunaseina vana müüritise allosas on näha kaarja võlviga ava, selle ees, põrandal all, nelinurkne auk. Suur osa lõunaseinast on 2004. aastal uuesti laotud. Säilinud on ruumi laudpõrand, lagi on hävinud.

Ruum 9

Viimistluskaart 15: lisad 1, ill 305

Viimistluskihtide kaardistus seintel: lisad 1, ill 343–346

Ruumi nr 9 viimistluskihid algavad lubikrohvil olevate historitsistlike tapeetide näol alates 19. sajandi II poolest. Ilmselt on ruumis toimunud suurem ümberehitus, mille käigus varasemad viimistluskihid eemaldati (ümbritsevad ruumid on 19. sajandi algusest, seega peab seda olema ka ruum 9). Tegemist on olnud peegelvõlvlaega (elu)toaga, kus asub historitsistlik ahi (kahhelkivid tänaseks kahjuks eemaldatud). Esialgu on seinu kaetud tapeetidega (kuni 20. sajandi alguseni; lisad 1, ill 171-181), seejärel mitme kihi lubi- ja liimvärviga. Kooli ajal ehitatud vahesein lääne- ja idaseina vahel on tänaseks eemaldatud. Ruumi lõunasein on 2004. aastal uuesti laotud. Ukseavad on tõenäoliselt hooneosa ehitamise aegsed, ruumi põhja- ja idaseina

vasakpoolne tahveluks 19. saj II poolest. Ruumis on säilinud laudpõrand, lagi on hävinenud.

Ruum 10

Viimistluskaardid 16, 17: lisad 1, ill 306, 307

Ruum 10, algselt üks suurem ruum, on hiljem sõrestikseinaga kaheks väiksemaks eraldatud (19. saj II pool).

Ruum 10 on algselt olnud savimördiga laotud seinte, savikrohvi ja kreemika lubivärviga viimistletud tuba. Järgneb kaks lubikrohvi kihti, kaetud lubi- või liimvärviga. Pärast teist lubikrohvi on ruumi talalae saanud maalingud (lisad 1, ill 207). Maalingute-aegse seinte viimistluse kohta leiab andmeid vaid kahelt ruumi 10b lõuna- ja idaseina ülaosas säilinud krohvifragmendilt: seinal lae ääres ning talade ümber jookseb taas sinine kant, millel on olnud tumesinisega ornament (ei ole kahjuks loetav). Sinise kandi vahelt on sein punane. Seina viimistlusest allpool 19. sajandil ehitatud peegelvõlvi andmed puuduvad. Värvikale talamaalingute aegsele viimistlusele järgneb mitu kihti tagasihoidlikumaid (lubi)värve.

19. sajandi alguse klassitsismi vaimus krohviti ka siin ruumis seinad sirgeks ning talalagi kaeti moodsama peegelvõlvlaega. Vana krohv eemaldati, seinad värviti tagasihoidliku halli värviga. Lääneseina ehitati lai nišš (tänapäeval jääb ruumi 10b). Ruumi lääne- ja põhjaseina nurgas on säilinud must barokne ahi.

Ruum 10a

Viimistluskaart 16: lisad 1, ill 306

Viimistluskihtide kaardistus seintel: lisa 1, ill 347–350

Nagu mainitud, eraldati 19. sajandi II poole remondi käigus ruum kaheks. Ruumis 10a on pärast seda olnud vähemalt üks tapeedikiht (säilinud fragmendid), hiljem on seinad kaetud heledate lubi- ja liimvärvidega; kooli ajal rullornamendiga.

Ruumi põhja- ja idaseina nurk on uuesti laotud – tõenäoliselt 19. sajandi alguses, ilmselt ehitati siis idaküljele jääv käimla. Suur osa idaseinast on 2004. a renoveerimistöde käigus uuesti laotud.

Ruumi põrand ega lagi ei ole säilinud.

Ruum 10b

Viimistluskaart 17: lisad 1, ill 17

Viimistluskihtide kaardistus seintel: lisad 1, ill 351–354

Mõnevõrra rikkalikum on pärast vaheseina ehitamist olnud ruumi 10b siseviimistlus. Seinte ülaosa kaeti tapeediga, all oli lambrii.¹³ Tapeedikihid on säilinud ruumi 10b lääneseinas olevas uksenišis, mis on ilmselt kooli ajal seinakapiks ehitatud (lisad 1, ill 213-219). Esimesed tapeedikihid võib dateerida 1860. aastatesse, viimased aga 1930.–40. aastatesse.¹⁴ Tapeetide-aegse lae värvi kohta andmeid ei ole, ent lae võlv oli uuringute järgi halli värvi. Hiljem on tapeetid kaetud lubi- ja liimvärvidega.

19. sajandi II poolel ehitati hoone lõunaküljele jääv juurdeehitus (lisad 1, ill 7), ka ruumi 10b lõunaseinas olev ukseava ning tahveluks pärineb sellest perioodist.

Ruumis 10b on säilinud laudpõrand (põrandaliistudega oletatavasti 19. sajandist) ning talalagi.

Kelder

1994. a toimunud remonttööde käigus avastati ruumi 10 alt kelder. Tegemist on silindervõlviga ruumiga, mis on tõenäoliselt 19. sajandil täidetud. Võib arvata, et (üks) sissepääs keldrisse on olnud lääneseinas oleva ukse kaudu (täna ruumi 10a lääneseina uksest vasakul, praeguseks kinnieehitatud), mille kohal on tänaseni säilinud seinanišš.

Kelder tühjendati käsitsi 2005. a suvel. Kui pool keldrit oli tühjendatud, tööd peatati, kuna keldri välissein ja selle kohale jääv nišivõlv olid varisemisohtlikud.

Keldri idapoolses otsaseinas on väike aknaava.¹⁵

¹³ Lambrii ei ole säilinud, seetõttu pole teada, kas see ehitati sinna juba 19. sajandi alguses või lisati alles sajandi II poolel (viimasel juhul lihtsama profiiliga). Krohv on seinas allosast lõpetatud ning lambrii koht näha (krohvimata pind).

¹⁴ Dateering põhineb analoogidel Soome Museovirasto andmebaasis. Andmebaas asub internetis aadressil: <http://tapetti.nba.fi> (vaadatud 16.05.2010).

¹⁵ Sepp, Tõnu. Pidula k., Kihelkonna v., Saare mk. Pidula mõisa peahoone. Arhitektuurimälestis nr 20840. Keldri tühjendustööde aruanne. 2005. MKA, s A-6155, lk 3.

Ruum 11

Viimistluskaart 18: lisad 1, ill 308

Viimistluskihtide kaardistus seintel: lisad 1, ill 355–358

Tõenäoliselt 19. sajandi II poolel ehitatud hooneosas oleva ruumi 11 (oli kasutusel ilmselt magamistoana, vt E. von Tolli intervjuud arhitektuurilises analüüsis, lk 14-15), esimene viimistluskiht on lubikrohvil olev neorokokoolik tapeet (lisad 1, ill 233). Ruumi ida- ja lõunaseina nurgas on olnud ahi, millele osutab ka põrandas olev koht: ilmselt kasutati kõrvale jääva vannitoa (ruum 12) soojendamiseks sama ahju kui siin toas.

Pisut väljapoole vajunud lõunaseina on pärast esimest tapeedikihti laudise abil sirgemaks ehitatud ning üle krohvitud¹⁶. Pärast seda on ruum esmalt värvi-, seejärel mitme tapeedikihiga (lisad 1, ill 234-241) kaetud. Järgmised värvikihid pärinevad ilmselt juba kooli ajast.

Ruumis on säilinud laudpõrand ning osaliselt ka lagi (krohv eemaldunud).

Ruum 12

Viimistluskaart 19: lisad 1, ill 309

Viimistluskihtide kaardistamine: lisad 1, ill 359–362

Ruum 12 on olnud tagasihoidliku siseviimistlusega ruum, E. von Tolli mälestuste järgi vannituba (vt arhitektuuriline analüüs lk 14-15). Seinad on laotud nii lubi- kui savimördiga: tõenäoliselt kasutati ahju ja soojamüüri läheduses savi-, mujal lubimörti. Seinte viimistlemisel on kasutatud erinevat tooni lubivärve. Ruumis on säilinud lagi, põrand on hävinenud.

Ruum 13

Viimistluskaart 20, lisad 1: ill 310

Viimistluskihtide kaardistamine: lisad 1, ill 363–366

Ruumi 13 põhja- ja idaseinal teostatud sondaažide järgi on näha, et sarnaselt ülejäänud barokse hoonekehandiga on ka siin kasutatud esimeste viimistluskihtidena savikrohvi ja lubivärve (lisad 1, ill 257, 258). Et ruumile on tõenäoliselt 19. sajandi II poolel ehitatud uus lagi (sarnane valitsejamaja vahelagedega), ei ole teada, kas siin on talamaalingud olnud.

¹⁶ Tänu laudisele on säilinud ruumi esimene tapeedikiht: see jääb nimelt laudise alla.

Suurem pindala ning 5 kihti trafarettmaalinguid (lisad 1, ill 259–263; lisad 2, ill 90–94, 123–138) lasevad oletada, et vähemalt 19. sajandi I poolel on siin tegemist olnud härrastemaja kõige uhkema toaga. Sondaažide käigus on seintelt leitud ka historitsistlike tapeetide fragmente (lisad 1, ill 265-272), mis on 20. sajandil kaetud rohkete lubi- ja liimvärviikihtidega.

Ruumi akna- ja ukseavad pärinevad 19. sajandi algusest, ilmselt on ka põhjaseinas olev tahveluks (kultuuriväärtuslik detail nr 6, suundub ruumi 1 – lisad 2, ill 20) samast ajast. Idaseinas olev lihtsama profiiliga tahveluks (kultuuriväärtuslik detail nr 59, suundub ruumi 10a – lisad 2, ill 73) pärineb ilmselt 19. saj II poolest.

Ruumi 13 läänesein on hilisem (19. saj II pool), kaetud lubikrohvi ning lubi- ja liimvärvidega.

Ruumis olev laudpõrand on ehitatud tõenäoliselt 20. sajandil.

4. VÄÄRTUSTE ANALÜÜS JA KAITSE PRINTSIIBID

Pidula mõisa peahoone restaureerimisel tuleb lähtuda rahvusvaheliselt tunnustatud põhimõttest, et kõik ajaloolised viimistluskihid on väärtuslikud ning tuleb säilitada. Stiiliühatus ei ole restaureerimisel põhiülesandeks.¹⁷ See tähendab, et esmajärjekorras tuleb restaureerimisel jälgida seda, et säiliks ajalooolised viimistluskihid, detailid ja tarindid ning seejärel luua esteetiline tervik.

Et käsitletavas hoones on selgelt joonistunud välja nelja ajastu kihistused (18. saj I pool, 19. saj I pool, 19. saj II pool ning 20. saj), on seal stiililise terviku loomine keeruline. Kolme vanema ajastu viimistlused tuleb säilitada, 20. saj viimistlustest on soovitatav säilitada iseloomulikud (rullmustrid) vähemalt osaliselt (nt ühe seina ulatuses). Ruumides, kus on enamuses ühe ajastu kultuuriväärtuslikud detailid (nt ruum 13), on soovitatav viimistlus rekonstrueerida ning kujundada sama ajastu stiilis; kui ühes ruumis on mitme ajastu detailid, tuleb detailid säilitada ning luua sisekujunduse abil ühtne esteetiline tervik.

Mõisa peahoone (interjöörü) restaureerimisel tuleb lähtuda järgmistest põhimõtetest:

- säilitada peahoone olemasolev maht (v.a juurdeehitus vanale vundamendile), pealeehitamine on keelatud.
- Hoone katuseräästa ja –harja tõstmise on keelatud. Katuseaknad ja –uugid ei ole lubatud.
- Juurdeehitamine on lubatud ainult olemasolevale vanale vundamendile (lagunenud hooneosa ruumi 7 kõrval, tähistatud punktiiriga lisades 1, ill 6), kasutades selleks ajaloolise hoonega sobivaid materjale: paekivi, puit, klaas, metall. Juurdeehituse maht peab jääma samaks, mis oli lagunenud (ühekorruselisel) hooneosal.
- Säilitada olemasolevad avatäited. Uute ehitamine on lubatud vaid kohtadesse, kus need on varem olnud, või uutele konstruktsioonidele (nt vaheseinad).
- Keelatud on avatud detailide, ehituselementide ja -konstruktsioonide algsest asukohast eemaldamine, katmine või nende muul viisil rikkumine.

¹⁷ Veneetsia harta. §11.

- Säilitada ning vajadusel restaureerida kõik ankeetidel toodud kultuuriväärtuslikud detailid ja tarandid. Vt täpsemalt kultuuriväärtuslike detailide ankeetidest.
- Puuduolevad detailid (tahveluksed, lambriid, põrandaliistud, aknalauad) valmistada olemasolevate eeskujul. Kui kultuuriväärtuslikest detailidest on hoones esindatud mitu varianti, tuleb uute valmistamisel lähtuda ruumi stiililisest ühtsusest (ühes ruumis sama ajastu viimistlused/detailid) ning ajastust, millal hooneosa või ruum on ehitatud.
- Trafarettmaalingute sondaazid tuleb konserveerida ja eksponeerida.
- Trafarettmaalingute puhul on keelatud eemaldada hilisemaid maalingukihte, toomaks esile varasemaid maalinguid. Kui ruumi kujundamisel soovitakse kasutada mõnda trafarettmaalinguviimistlust terviklikult, tuleb see rekonstrueerida (šabloonidega uued maalingud teha).
- Ruumide restaureerimisel kasutada ajaloolisi ehitusmaterjale. Algupärasest erinevate ja algupäraseid matkivate ehitusmaterjalide kasutamine ei ole lubatud.
- Viimistluste puhul lähtuda ajaloolistest viimistluskihtidest, värvitoonid valida viimistluskaartidel toodud toonide järgi.
- Hoonesse paigaldatavad kommunikatsioonid ei tohi kahjustada ega varjata kultuuriväärtuslikke viimistlusi ega rikkuda ehitise ajaloolist ilmet.
- Numbritoad tuleb ehitada nii, et nende kommunikatsioonid ei kahjusta ajaloolist hoonet. Kommunikatsioonid tuleb paigaldada põranda alla, põrandas juba olemas olevasse süvendisse (ruum 7 ja 8) või ülespoole vahelagesid. Sellest lähtuvalt on numbritoad sobivam paigutada ruumidesse: 5, 7, 8, ja 11 (viimases saab kommunikatsioonid paigaldada kõrvalolevasse ruumi 12) ning hoone 2. korrusele.
- Ruumide 1, 2, 10b ja 13 vaheseintega väiksemaks jagamine ei ole lubatud.
- Hoone 2. korruse väljaehitamisel säilitada olemasolev katusekonstruktsioon, võimalusel eksponeerida sisekujunduses vanu konstruktsioonitalasid. Numbritoad paigutada nii, et need saaksid päevavalgust olemasolevatest akendest, kusjuures igas toas peab olema vähemalt üks aken.

- Talamaalingute konserveerimine on keelatud enne, kui hoones on tagatud püsiv temperatuur, niiskustase ja stabiilsed olmetingimused.¹⁸ Konserveerimiseks koostada eraldi konserveerimisprojekt.
- Viia läbi inseneriuuringud mõisa peahoone põhjaseina kohta (sein vajub).
- Mõisa peahoonet võib konserveerida, restaureerida või remontida ainult muinsuskaitse eritingimusi järgiva projekti alusel ja erialaspetsialisti muinsuskaitsealise järelevalve all.

Pidula mõisa peahoone kultuuriväärtuslikud detailid ja tarindid on toodud koos kirjelduse, foto ning restaureerimissoovitusega ankeetidel töö graafilistes lisades. Järgnevalt on kokkuvõtlik loend kultuuriväärtuslikest detailidest, mis tuleb säilitada ja eksponeerida.

- Ruum 1: trafarettmaalingute sondaazid, aknalaud, tahveluks, uksevaltsid, ukseleistud, laudpõrand.
- Ruum 2: kogu mantelkorsten. Mantelkorstna lõuna- ja lääneseina ei ole lubatud katta uute viimistluskihtidega. Tahveluks, uksevaltsid.
- Ruum 3: maalitud talalagede aegsed viimistlused ja trafarettmaalingute fragmendid, lambriid, aknalauad, uksevalts, ukseleistud, põrandaliistud, laudpõrand.
- Ruum 4: laetalad (s.h maalinguga tala), tahveluksed, uksevaltsid, ukseleistud, põrandaliistud, laudpõrand, trepp.
- Ruum 5: tahveluks, uksevaltsid, ukseleistud, lambrii, aknalauad.
- Ruum 6: ukse (tahveluks ja nn aknaga uks), uksevaltsid, ukseleistud, aknalaud, paekiviplaadidest põrand, völvivid.
- Ruum 7: ahi, paekiviplaadidest põrand, põhjaseina uks (ruumi 6 suunduv) ja uksevalts, lõunaseina ukseleistud.
- Ruum 8: tahveluks, uksevalts, ukseleistud, laudpõrand.
- Ruum 9: tahveluksed, uksevaltsid, ukseleistud, ahi, laudpõrand, põrandaliistud.
- Ruum 10a: kahhelahi, uksevaltsid, ukseleistud, tahveluks (ruumi 13 suunduv), sõrestiksein (eraldab ruumi 10a ja 10b).

¹⁸ OÜ Vana Tallinn. Pidula mõisa laemaalingute säilimiseks ehitusperioodil vajalikud tingimused. 2002. MKA, s A-5258.

- Ruum 10b: maalitud talalagi, maalingute aegsed fragmendid seinä ülaosas, tahveluks, uksevaltsid, ukseleüstud, põrandaliüstud, laudpõrand.
- Ruum 11: tahveluksed, uksevaltsid, ukseleüstud, aknalauad, laudpõrand.
- Ruum 12: aknad (ida- ja põhjaseinas), aknalauad, uksevalts W-seinas oleval ukseaval.
- Ruum 13: trafarettmaalingute sondaazid, tahveluksed, uksevaltsid, ukseleüstud, aknalauad.

5. RESTAUREERIMISKONTSEPTSIOON

5.1. Kavandatav funktsioon

Pidula mõisa peahoonest soovitakse tulevikus ehitada hotell, koos ajastule vastava ürdirestoraniga, ühtlasi võiksid mõisas toimuda väiksemad kultuuriüritused. Hotelli tarbeks on plaanis ehitada välja peahoone teine korrus (numbritubadeks) ning jagada väiksemaks osa esimese korruse suurematest ruumidest.

5.2. Hinnang kavandatavale funktsioonile

Kultuurimõisa idee on igati tänuväärne mõte ning tooks piirkonda mitmeid huvitavaid üritusi ja ettevõtmisi. On loomulik, et äramajandamiseks peab mõis leidma lahenduse, kuidas ellu jääda – reeglina taolised sündmused suuri rahvamasse kohale ei too, ka oma iseloomult sobib mõisa peahoone pigem kammerlike ürituste korraldamiseks. Majutusteenus ning selle juurde kuuluv söögikoht on toimetulemiseks hea vahend. Saaremaal on vähe majutusasutusi, kes pakuvad eksklusiivseid ja suuremaid numbritube – arhitektuuriajalooliselt põnev Pidula mõisa peahoone võiks olla üks neist. Et ka mõisale kuuluv valitsejamaja ehitatakse majutust pakkuvaks konverentsikeskuseks, võiks peahoone võtta suuna ehk pisut elitaarsemale tarbijale, kes oskab hinnata ajaloolise hoone vöelusid.

5.3. Restaureerimissoovitused

Mõisa peahoone restaureerimisel ja renoveerimisel võtta lisaks peatükis 4 ning kultuuriväärtuslike detailide ankeetides toodud tingimustele arvesse järgmisi soovitusi:

Ruum 1

- Rekonstrueerida üks trafarettmaalinguviimistlustest.
- Ruumi põhjaseinas olev kahepoolne tahveluks taastada originaali puudumisel ruumi lõunaseinas oleva tahvelukse järgi (lisad 2, ill 175–177).
- Jätta ruum avalikuks kasutuseks.

Ruum 2

- Säilitada mantelkorstna algupärane olemus, s.t mitte rajada sinna muu otstarbega ruumi.
- Jätta ruum avalikuks kasutuseks.

Ruum 3

- Taastada ruumis olnud vahesein, säilitamaks ning sobitamaks kokku ruumi(de)s olevaid originaalviimistlusi (trafaretmaaling ruumis 3a, lambrii ning kandiga viimistlus talade ümber ruumis 3b).
- Juhul kui vaheseina ei taastata, eksponeerida kultuuriväärtuslikud detailid – trafaretmaalingute (ruum 3a) ning laeäärse kandiga viimistluse (ruum 3b) fragmendid –, ülejäänud ruumi osas kasutada ühtset viimistlust.
- Eksponeerida talalagi ruumi 3b osas.
- Jätta ruum avalikuks kasutuseks.

Ruum 4

- Eksponeerida nišš idaseinas (nt riiulina).
- Eksponeerida 20. sajandi viimistlust (seina ulatuses, fragmendina vms) – rullmustrit.

Ruum 5

- Ruum sobib numbritoaks. Lubatud on ruumi jagamine vaheseinaga.
- Eksponeerida laetalad.
- Eksponeerida 20. sajandi viimistlust (seina ulatuses, fragmendina vms) – rullmustrit.

Ruum 6

- Mitte jagada ruumi vaheseinaga mitmeks väiksemaks toaks.
- Paigutada kommunikatsioonid ruumi põhjaseinas (vastu lääneseina) olevasse väiksemasse ruumi.
- Soovitav säilitada ruum avalikuna, nt numbritubade vahelise koridorina.

Ruum 7

- Ruumi jaoks vajalikud kommunikatsioonid on soovitatav paigaldada ruumi idaseina ääres olevasse põrandapinnast allapoole jäävasse süvendisse.
- Soovitatav on säilitada osa (seina ulatuses, fragmendina vms) ruumi praegusest viimistlusest: erinevad värvikihid.

Ruum 8

- Ruum sobib funktsioonilt numbritoaks.
- Vajalikud kommunikatsioonid paigutada ruumi lõunaseina ääres olevasse põrandapinnast allapoole jäävasse süvendisse.
- Eksponeerida ruumi idaseinas olev kaarega nišš.
- Eksponeerida 20. sajandi viimistlust (fragmendina vms) – rullmustrit.

Ruum 9

- Eksponeerida 20. sajandi viimistlust (seina ulatuses, fragmendina vms) – rullmustrit.

Ruum 10a

- Eksponeerida lääneseinas olev nišš.
- Ruumi jaoks vajalikud kommunikatsioonid on soovitatav paigutada ruumi idaseina kaudu pääsevasse vanasse käimlasse.

Ruum 10b

- Eksponeerida lääneseinas olev nišš.
- Jätta ruum avalikuks kasutuseks.

Ruum 11

- Ruum sobib funktsioonilt numbritoaks. Kommunikatsioonid paigutada kõrvalolevasse ruumi 12.
- Eksponeerida 20. sajandi viimistlust (seina ulatuses, fragmendina vms) – rullmustrit.

Ruum 12

- Eksponeerida nišid lõuna- ja lääneseinas.

Ruum 13

- Rekonstrueerida üks trafarettmaalingu viimistlus.
- Jätta ruum avalikuks kasutuseks (nt restorani saalina).

Jätta ruumid 1, 2, 3a, 10b ja 13 avalikuks kasutuseks.

Ajaloolise hoone säilimise huvides tuleb suuremat ümberehitust ning eriseadmeid vajavad ruumid (nt köök, katlamaja vms) paigutada väljapoole vana peahoonet. Üks võimalus selleks on ehitada vastavad ruumid lagunenu hooneosa kohale ruumi 7 kõrval (lisad 1, ill 6).

KOKKUVÕTE

Saaremaal asuva Pidula mõisa peahoone interjööri restaureerimiskontseptsiooni koostamisel on lähtunud hoones tehtud viimistlusuuringutest, mille põhjal tuli välja kolm selgemat ehitusperioodi: 18. sajandi I poole barokse hoone ehitus (kultuuriväärtuslikud detailid: talamaalingutega laed, mantelkorsten, kahhelahi jm), tõenäoliselt 19. sajandi I poolel toimunud klassitsistliku härrastemaja kujundamine (trafaretmaalingud, lambrii, tahveluks, enamik ukse- ja aknaavasid, peegelvõlvlaed) ning 19. sajandi II poolel toimunud suurremont (enamik tahvelustest, historitsistlikud tapeedid). Hoone erinevad viimistlused moodustavad koos esinedes kireva koosluse ning nende kokkusobitamine on keeruline ülesanne, millele antud bakalaureusetöö abiks püüab olla.

Et tegemist on arhitektuuri restaureerimise eriala lõputööga, on käesolevas restaureerimiskontseptsioonis keskendunud eelkõige väliuuringute tulemuste võimalikult selgele ja ülevaatlikule esitamisele ning restaureerimissoovitustele, millest edaspidi restaureerimisõode kavandamisel abi oleks. Sageli on ühe joonise taga palju enam tööd, kui see välja paistab: mahuka materjali kokkuvõtlik esitamine on paras pähkel ning üks joonis on sageli mitme erineva variandi tulem. Võttes arvesse kogunud restauraatorite ning ala spetsialistide arvamusi, on info kirjelduste asemel pigem graafilistel lisadel edastatud. Kultuuriväärtuslikud detailid on toodud koos kirjelduse ja muu infoga ankeetidel, mida peaks restaureerimis- ja ehitustööde juures olema mugavam kasutada.

Restaureerimissoovituste juures on lähtunud põhimõttest, et kõik ajaloolised kihistused on väärtuslikud ning neid tasub eksponeerida (viisil, et see ei kahjustaks teisi väärtuslikke viimistlusi ja detaile). Viimistlusuuringute põhjal selgus, et seni küllaltki tagasihoidlikuks peetud mõisahoones – peamiseks ehteks ühes ruumis säilinud talamaalingud ja massiivne mantelkorsten – on palju enam, mida näidata: mitu kihti trafaretmaalinguid, tahveluksed, lambriid, uhked laiad põrandalauad jne. Rohked viimistluskihid alates talamaalingute aegsetest laeäärse kandiga viimistluse fragmentidest, trafaretmaalingutest kuni historitsistlike-juugendlike tapeetideni jutustavad Pidula mõisa härrastemaja elust, mis ei olnud sugugi nii kasin ega tagasihoidlik, kui seda lihtsa hoone puhul arvata võib. Ka hilisemad, 20. sajandil tehtud, värvikad rullmustrid on oma ajastu põnev ja ilmekas näide. Kuigi mõisa

peahoone on vahepeal tühjana seistes üpris nukraste seisukorda sattunud, on sel siiski veel küllalt, mida näidata. Rääkimata sellest, et Saaremaal on see ainus nii avväärse eaga mõisahoone.

THE RESTORATION CONCEPT OF THE INTERIOR OF PIDULA MANOR HOUSE

Summary

The present bachelor's thesis studies Pidula manor house, which is situated in north-west Saaremaa. The aim of the thesis is to develop a restoration concept of the interior of the main house of the manor. The concept is based on historical research of the manor and on field studies, which started in 2008 as a specialized practice of architectural restoration studies and continued in summer of 2009.

Three stages can be distinguished in the architecture of the manor house: a one-storey baroque manor house was built in the first half of the 18th century. Some interior elements, such as a painted beamed ceiling, a central oven and one baroque style fireplace of glazed tiles, originate from that period. The top floor of the manor house and an extension to the east side were constructed in the first half of 19th century and the interior was also renewed at that time (stencil paintings, arched ceilings from mirror panels, window and doorways, wood panelling). In the second half of the 19th century an additional extension was built to the southern side of the manor house and the western part of the building was reconstructed — most of the interior doors and some parts of wood panelling originate from that period. Some fragments of historical wallpapers have also been found.

Since the building contains various culturally valued details and finishing layers, which originate from different historical periods, the adaption of those elements is quite difficult. Besides the principle of aesthetic coherence, the solutions outlined in the present thesis are also based on the Charter of Venice, which states that all the building's different historical layers need to be appreciated and honoured. The present thesis primarily suggests to preserve the historical finishing layers, details and constructions when restoring the building and only after that to create an aesthetic and integrated restoration solution. There are rooms in the manor, where the culturally valuable details have been preserved from one era only — in this case the internal finishing must be reconstructed and designed according to that style; when the preserved details are from different eras, they must be retained and matched in the interior decoration.

The main building of the manor is designed to be a hotel with a herb restaurant, as well as a place for small-scale cultural events. In addition to exposing different finishing layers, the restoration concept proposes solutions concerning the function of the rooms, based on the perspective that the necessary communications for the hotel rooms would be installed in a way that would cause the least harm to the historical building.

The first chapter of the thesis introduces the history of Pidula manor; the second chapter includes the description and the architectural-historical analysis of the manor. In addition to the descriptions of the present state of the manor (Chapter 3) and the planned restoration works (Chapter 5), the restoration concept offers solutions on how to restore the building, keeping in mind the principles and requirements concerning the protection of the manor house that are outlined in Chapter 4.

The emphasis of the thesis lies on the graphical appendixes, since they offer a more compendious overview of the concept when planning the restoration works. The results of the surveys about the finishing layers are presented on special cards and on mapping sheets of the finishing layers, in case of more complicated finishing (e.g. stencil paintings) the results are presented as reconstructions. The details and constructions that have cultural value are listed in this thesis and presented on wall views and plans. Also, special cards have been compiled about those details, where all the information and restoration suggestions have been presented. The finishing layers, culturally valuable details and constructions and the views of walls before and after the investigations have also been presented on photographic appendixes.

KASUTATUD MATERJALID

Allikad

Foto: Pidula mõis. Pidula, Kingissepa raj. 1977. MKA, s T-761.15984.

Foto: Pidula mõisa peahoone välisuks. Pidula, Kingissepa raj. 1977. MKA, s T-761.15984.

Kaart tõenäoliselt 19. sajandi I poolest: SPECIELLER GEOMETRISCHER PLAN von dem in der PROVINCE OESEL und dem KIELKONDSchen Kirchspiel belegenem zum ... der Regulierung von dem Herrn Eduard von Toll befestigten privaten GUTHE PIDDULL nebst allen desßen Bauern Geßindern. EAA, F 2072. n 3. s 81.

Pidula mõisasüda 19. sajandi II poole mõisa üldplaani, koostaja Woldemar Gustav Lichinger. EAA, F 3724. n 5. s 2249.

Publitseerimata materjalid

ENSV mõisaansamblite korrastamise ettekirjutused V jrk. Köide VI. Pidula mõisahooned. 1987. Muinsuskaitseameti arhiiv (edaspidi MKA), s A-1952.

Hein, Ants. Pidula mõis. Arhitektuuriajalooline ülevaade ja eritingimused mõisaansambli renoveerimiseks. 1997. MKA, s A-3774.

Holland, Kalli; Maasik, Aet (OÜ Vana Tallinn). Peahoone ja valitsejamaja kohandamine hotelliks. Arhitektuur-ehituslik põhiprojekt. 2004. MKA, s P-12620.

Holland, Kalli; Maasik, Aet (OÜ Vana Tallinn). Pidula mõisa peahoone. Laemaalingute konserveerimise programm. 2004. MKA, s A-5704.

Holland, Kalli; Pantelejev, Aleksandr (OÜ Vana Tallinn). Saaremaa, Pidula mõisa peahoone remont-restaureerimise muinsuskaitse eritingimused. 2004. MKA, s A-5361.

Maasik, Aet (OÜ Vana Tallinn). Saaremaa, Pidula mõis. Peahoone arhitektuuriajalooliselt väärtuslike detailide ja tarindite inventeerimine. 2004. MKA, s A-5314.

OÜ Vana Tallinn. Pidula mõisa laemaalingute säilimiseks ehitusperioodil vajalikud tingimused. 2002. MKA, s A-5258.

Sepp, Tõnu. Pidula k., Kihelkonna v., Saare mk. Pidula mõisa peahoone. Arhitektuurimälestis nr 20840. 2004. a restaureerimistöde aruanne. 2004. MKA, s A-7633.

Sepp, Tõnu. Pidula k., Kihelkonna v., Saare mk. Pidula mõisa peahoone. Arhitektuurimälestis nr 20840. Keldri tühjendustööde aruanne. 2005. MKA, s A-6155.

Kirjandus

Hein, Ants. Palmse. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1996.

Hein, Ants. Mõisaarhitektuur Rootsi ajal. – Eesti kunsti ajalugu 2. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2005.

Internetiallikad

Soome Museovirasto ajalooliste tapeetide andmebaas internetis:

<http://tapetti.nba.fi> (vaadatud 14.05. 2010)

Veneetsia harta:

http://www.international.icomos.org/charters/venice_e.htm; (vaadatud 14.05 2010)

eestikeelne tõlge on kättesaadav:

http://www.artun.ee/index.php?lang=est&main_id=733 (vaadatud 14.05. 2010)

Asendiplaan. Katastri number: 30101:004:0109. Maa-ameti kaardiserver:

<http://xgis.maaamet.ee/xGIS/Xgis>